

ARCHITECTURE

ARCHITEKTURA

AGATA GAJDEK

PhD, Eng. in landscape architecture

University of Rzeszów

Institute of Agricultural Sciences, Environmental Management and Protection

e-mail: agajdek@ur.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-1444>

MAŁGORZATA MIZIA

Prof. PhD, Eng. Arch

Academy of Silesia

Faculty of Architecture, Civil Engineering, and Applied Arts

e-mail: malgorzata.mizia@akademiaslaska.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1417-3805>

CITY AND SKYSCRAPERS: ON HUMANISM IN ARCHITECTURE

MIASTO I WIEŻOWCE. O HUMANIZMIE ARCHITEKTURY

ABSTRACT

It would be beneficial to consider people and their prosperity as a central focus of architectural and urban endeavours. In some instances, contemporary urban planning may inadvertently result in the destruction of natural elements that are essential for maintaining a healthy and balanced lifestyle. This study aims to contribute to the ongoing discussion on the humanistic dimension of architecture and urban planning in the context of contemporary tendencies to verticalize the landscape. This was presented based on a review of the relevant literature and a case analysis, which focused on the urban development of Rzeszów. We conducted field and chamber studies, including analyses of archival and contemporary cartographic materials, which allowed to gain insights into the history of urban development in the capital of the Subcarpathian Voivodeship. The case of Rzeszów, which has been referred to as the ‘capital of innovation’, offers an illustrative example of the dynamic transformation of a small town into an important urban centre. It also illustrates a shift in focus from urban planning to environmental considerations, with the aim of creating a modern city. It would seem that the construction of the skyscrapers is more a consequence of the prevailing economic situation than a result of rational decision-making. The river and its natural backwaters are facing the threat of destruction as a result of the rapid expansion of the city. It would be beneficial to consider ways of minimising the impact of this expansion and to seek a balance between the humanistic aspects of architectural design and the more popular architectural and urban solutions associated with modernity and the innovation of cities.

Keywords: architectural humanism, urban humanism, modern city, skyscrapers

STRESZCZENIE

Człowiek i jego dobrostan powinny znajdować się w centrum architektoniczno-urbanistycznych inicjatyw. Tymczasem współczesnej urbanizacji towarzyszy destrukcja przyrody, stanowiącej gwarancję zdrowego i godnego bytu człowieka. Celem opracowania jest próba diagnozy architektury i urbanistyki w zakresie ich humanistycznego wymiaru, w kontekście współczesnych tendencji do wertykalizacji krajobrazu. Problem przedstawiono w oparciu o badania literaturowe oraz analizę przypadku, jakim stał się urbanistyczny rozwój Rzeszowa. Przeprowadzono badania terenowe oraz kameralne, obejmujące analizy archiwalnych i współczesnych materiałów kartograficznych, które pozwoliły przybliżyć historię rozwoju urbanistycznego stolicy województwa podkarpackiego. Przykład Rzeszowa, określanego „stolicą innowacji”, ukazuje proces dynamicznego przekształcania małego miasta w ważny ośrodek miejski. Obrazuje też proces odwracania się rozbudowywanej urbanistyki od aspektów środowiskowych w imię kształtowania „miasta nowoczesnego”. Powstające realizacje wieżowe są bardziej wynikiem koniunktury niż racjonalnych decyzji. Rzeka i jej na-

turalne rozlewiska zostały zagrożone przez intensywną rozbudowę tkanki miejskiej. Istnieje nagląca potrzeba poszukiwania sposobów minimalizowania zniszczeń oraz kompromisu między humanizmem architektury a popularnymi rozwiązaniami architektoniczno-urbanistycznymi, kojarzonymi z nowoczesnością i innowacyjnością miast.

Słowa kluczowe: humanizm architektury, humanizm urbanistyki, nowoczesne miasto, wieżowce

1. INTRODUCTION

It is a challenge for architecture and urban planning to reconcile the intrinsic value of the untouched, natural landscape with the reality of human settlement, which inevitably involves some degree of designed creation. A single-family housing estate is situated in close proximity to the freely living, untouched nature. Nevertheless, it could be argued that architecture is a fundamental necessity for human survival, which may have previously justified its somewhat destructive impact on the natural environment. It could be argued that a single building does not damage the Earth, and probably neither does it damage the natural beauty of the landscape. It may even be an iconic symbol of a place, a recognizable sign attributing a monotonous landscape to single events. However, urban planning has expanded considerably in recent times, encompassing a multitude of architectural and technological aspects, and extending beyond the boundaries of a city. This has led to concerns about the impact of urbanization on the natural environment, particularly on land that has been designated for development, which has resulted in the loss of natural habitats.

As technology has developed since the 18th century, so has our ability to produce and distribute goods. However, this has not always been accompanied by a corresponding awareness of the potential consequences. Furthermore, it is worth noting that the advent of information technology (IT) and artificial intelligence has led to the emergence of urban structures that may not always align with the needs of human existence. These structures often have a disconnect from the natural world, which has been a growing concern in recent years (Louv, 2020; Marselle et al., 2021). Architects have a pivotal role in this landscape, and their influence on the built environment should not be overlooked (Petter, 2024).

1.1. Aim and scope

The aim of this paper is to diagnose the humanist dimension and activity of art, architecture, and urban planning. At the centre of this diagnosis is the human being and his or her needs for a decent and healthy life. This diagnosis is set against the context of contemporary tendencies to verticalize the urban landscape. The significance of the aforementioned issue is

substantiated by the observed advancement of building technology, which now permits the construction of structures of unprecedented scale and form (Szołomicki and Golasz-Szołomicka, 2019). This creates a vast array of potential for architects to devise exceptional forms that subsequently become the defining features of urban landscapes (Czyńska, 2018). Technological advancements permit the construction of substantial architectural structures in areas previously excluded from intensive development, including flood zones (e.g., Battery Park City in New York) and hill-side slopes (e.g., Torre City de Santa Fe in Mexico). Nevertheless, emerging risks to the sustainability of cities (Vafai et al., 2020) and even valuable natural areas (e.g., Ossa Congress & SPA, Rawa Mazowiecka in Poland) are a cause for concern.

The theoretical framework has been expanded with an analysis of a developing city, namely Rzeszów, which has been promoting itself with the slogan ‘Rzeszów — the capital of innovation’ since 2008. The innovative image of Rzeszów is consistently implemented in urban solutions in the field of industry, communication and smart technology. Additionally, high-rise projects are being made with the intention of shaping the modern image of the city.

The study’s temporal scope encompasses the period from the 19th century, when Rzeszów was a provincial Galician town, to the present day, in which it is the capital of the south-eastern region of Poland. The geographical focus is on the areas surrounding the River Wisłok, which forms the natural backbone of the city and is currently experiencing significant pressure from developers.

1.2. Methods

The research methods employed encompass a series of stages that facilitate the presentation of the problem in both theoretical and practical dimensions. These stages include (1) an analysis of existing literature, (2) an analysis of cartographic materials, and (3) fieldwork.

A review of existing literature was conducted, with particular attention paid to publications that addressed the issues of humanism in architecture and urban planning. Additionally, research was undertaken on the verticalization of urban landscapes and its relationship to contemporary challenges related to

social, environmental, and visual preservation. This provided a theoretical framework for the subsequent phase of the research.

The analysis of archival and contemporary cartographic materials was conducted, which facilitated a more comprehensive understanding of the historical development of Rzeszów. During the analysis, particular attention was focused on the development of Rzeszów urban structure in relation to the River Wisłok, which was treated as a natural ecological corridor for the city, providing ventilation for Rzeszów and access to environmentally valuable areas.

During fieldwork, the location of high and high-rise buildings was verified in accordance with the historical views of the city as well as the natural value connected with areas near the river.

2. HUMANISM OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY LANDSCAPE VERTICALIZATION TENDENCIES — LITERATURE REVIEW

2.1. On the humanistic understanding of architecture

The humanistic approach to architecture prioritizes the needs and well-being of humans as the primary focus of an architect's creative work (Scott, 1947). Nowicki (2013) identifies two key aspects of humanism, one of which pertains to the unchanging proportions of the human body and its fundamental needs, including secure shelter. The other aspect of humanism pertains to the evolving human activities throughout history, such as the ways of working and resting, which have generated different needs and expectations regarding architectural and urban spaces. In the humanistic vision of architecture, which reflects the full spectrum of culture (Mizia, 2020), the architect occupies a pivotal role. As a form-shaper attuned to the nuances of time and place, the architect is a specialist in the identification and fulfilment of social needs (Patoczka, 2007; Włodarczyk, 2013). The application of artistic flair to conceptual thinking, the search for structural and material solutions, the choice of technologies, and the innovative application of discoveries from other fields provides guidance. Meanwhile, the current technical understanding of building processes has removed humanism from architecture, thereby questioning the necessity of human creativity (Vesely, 2004).

2.2. The humanism of urban planning

The human being and their needs should be placed at the centre of urban planning, forming the humanistic dimension of urbanism. Initiatives undertaken in this

field should be guided by this principle. However, contemporary actions in the development of urban spaces are frequently the consequence of a multitude of conflicts arising from the divergent interests of the various groups that shape the city's landscape, including managers, residents, and developers (Zuziak, 2020). Such circumstances occasionally result in the key elements of urban composition being subordinated to other considerations.

The objective of urban composition is to achieve spatial order (Jędraszko, 2005; Zipser, 2005), which is manifested i.e. in the aesthetic quality of the urban landscape and the optimal configuration of its functional zones (Kamiński and Modrzewski, 2012). This is done with the intention of creating an environment that is conducive to the well-being of those who reside in the city. The topic of urban composition has been explored by numerous researchers, including Wejchert (1984), Lynch (2011), and Lang (2005). The issue of urban composition has been examined at three distinct levels: the planning, urban, and architectural. The planning dimension encompasses the image and landscape of the city (Hall, 2007), as well as the spatial and hierarchical relationships of elements that form the urban fabric (Budzyński, 2010). The remaining two scales concentrate on smaller urban units, such as districts and neighborhoods (Carmona et al., 2003), as well as individual architectural elements (Gehl, 2009). The shaping of urban composition at various levels of detail, including in planning documents such as local spatial development plans (Czekiel-Świtalska, 2016), allows for complementary actions to be undertaken. These actions result in solutions that create a logical unity (Zuziak, 2020) and ensure a high quality of life in the city.

2.3. Verticalization of the Urban Landscape: opportunities and challenges

Since the 1990s, the popularity of high-rise construction has increased in parallel with the humanistic belief of its creators that it allows for the preservation of green spaces for city residents while simultaneously providing a substantial number of comfortable apartments (Koolhaas and Obrist, 2011). In the present era, however, skyscrapers are primarily regarded as a symbol of modernity, reflecting the status and importance of a city. In this context, social needs, such as interaction with neighbours, access to greenery, light, and clean air, are often marginalized (Zamojski, 2022).

The construction of high-rise buildings has a significant impact on the cultural landscape in which they are developed (Gyurkovich, 2016). This is evident in both the visible space, where height becomes

a dominant feature (Forczek-Brataniec, 2018), and in environmental aspects, where such structures act as foreign intrusions into the urban ecosystem (Vafai et al., 2020). This gives rise to concerns regarding the safeguarding of historical structures, which represent the expression of landscape identity that spans centuries (Dąbrowska-Budziło, 2006–2007), as well as the preservation of the natural environment, which directly influences human well-being (Zhang et al. 2024). In addressing the issue of the natural environment in urban areas, it is important to recognize the river as the primary component of green infrastructure (GI) within the city. GI is currently regarded as one of the most important tools for the sustainable development of urban areas (Ahern, 2011).

As noted by Ahern et al. (2014), the GI system provides the city with a number of ecosystem services that are analogous to those provided by natural systems. The ecosystem services provided by riverside areas in urban areas include delivery, cultural, and regulatory services, as well as the regulation of flood risk (Zhang et al., 2014). It is thus evident that rivers and the wetlands associated with them, in addition to floodplains, constitute an indispensable component of the urban GI system (Sanon et al., 2014). In numerous European cities, including Germany (Kowalski and Scherzer, 2018), there are active initiatives aimed at the renaturalization of river banks in urbanized areas.

The impact of high-rise buildings on the multidimensional character of the landscape (cultural, natural, social, economic) necessitates integrated protection, linking regulations related to environmental protection, heritage conservation, and spatial planning (Böhm, 2006). The necessity of conducting interdisciplinary analyses prior to high-rise developments is supported by a substantial body of scientific evidence (e.g., Anderson, 1979; Böhm, 2006; Forczek-Brataniec, 2018). However, there are still instances where high-rise developments are constructed in a manner that is incongruent with the humanistic principles of architecture and urban planning (Zamojski, 2022).

3. CASE STUDY: RZESZÓW — THE RACE TOWARDS MODERNITY

The case of Rzeszów, the capital of a south-eastern region of Poland, exemplifies the process of dynamic transformation of a small town into an important urban centre. The city, which has adopted the self-designation of ‘the capital of innovation’ and aspires to be recognized as the ‘city of the future’ (Zuziak, 2017), provides a clear illustration of this

phenomenon. This exemplifies the process of disassociating the city from its surrounding environment in pursuit of a more contemporary urban form.

The construction of multi-layer facilities functioning around a communication centre — which may be conceived of as a dynamically activated ‘Manhattan’, a group of skyscrapers centralizing the life of the new districts for new tasks — is a further aspect of this process. The construction of new skyscrapers in Rzeszów is largely a consequence of prevailing economic circumstances and established practices, rather than a deliberate policy decision by the City Council in alignment with ecological principles and the actual needs of residents. The river and its natural backwaters, which have been relocated by the city’s recent expansion to include areas designated as protected (such as Lisia Góra Nature Reserve), are at risk of being adversely affected by this expansion of the urban area. Rather than redirecting the dynamic movements of the Rzeszów high-rise buildings towards bus stations, railroads, the airport, and developing districts, the City Council has instead concentrated the centre of the city’s vertical growth next to the most beautiful backwater and recreational areas, which are also wetlands. This has resulted in a more costly and challenging construction process. Furthermore, the potential losses to the biosphere and associated changes in ecosystem services have not been considered. It is not possible to reconcile the humanistic principles of architecture with the destructive force that it can exert.¹

3.1. History

The spatial structure of Rzeszów is the result of a multitude of centuries-long processes that continue to exert a profound influence on the city’s morphology. The River Wisłok has played an integral role in the historical development of Rzeszów. The initial settlement was established at this location and subsequently developed into a chartered town (Gosztyła and Mikrut, 2017). Until the beginning of the 1930s, the city’s borders were delineated by the River Wisłok to the east, the Kraków-Lviv and the Rzeszów-Jasło railroad lines to the north and west. The southern portion of the town remained undeveloped, and it was in this direction that the city gradually expanded. This area was primarily occupied by the town’s buildings and economic activities.

In the 1930s, a decision was taken that proved instrumental in the city’s subsequent and accelerated

¹ The recommendations curbing the destruction of river deltas in the city can be found in chapter 3 of 3 NUA *Environmentally Sustainable and Resilient Urban Development*, in particular in item no. 68.

growth. This was due to the fact that projects connected with the newly created Central Industrial Region were to be located in Rzeszów. Nevertheless, despite the establishment of a General Rzeszów Development Plan, the anticipated growth of the town was halted by the outbreak of The Second World War (Moskal, 2020), influencing subsequent planning documents (Moskal, 2018). Consequently, the anticipated changes to the spatial structure of the town did not materialize. A significant aspect of the urban design was the River Wisłok, which was conceived as a pivotal element in the city's internal compositional structure. It was envisaged that urban green spaces would extend along the river, forming the core of the city's natural system.

Following the war, a further factor emerged that exerted an influence on the expansion of the city. This was a decision to designate Rzeszów as the capital of the Voivodeship. The population expanded, which was also influenced by the industrial development of the city, providing incoming residents with employment opportunities and a standard of living that was perceived as satisfactory. Given its relatively limited size, the city of Rzeszów (then the smallest provincial capital) was compelled to provide accommodation for its growing population. Consequently, at the turn of the 1940s and 1950s, *General Spatial Development Plan of Rzeszów* was devised, as well as *Spatial Development Plan of the City Centre* (Hening, 1971). These were the first postwar plans created by architect Zbigniew Wzorek, which outlined a conceptual framework for the development of Rzeszów and its city centre (Moskal, 2020). The River Wisłok played a pivotal role in the city plan, as it was designed to serve as a vital element in the internal compositional structure, with urban green areas extending along its banks, forming the core of the city's natural ecosystem.

3.2. Present day

The River Wisłok, which previously constituted a significant factor influencing the city's establishment, security, and growth, subsequently became a barrier impeding eastern expansion. Until the mid-1970s, Rzeszów was equipped with a single bridge across the River Wisłok. Consequently, the newly constructed Nowe Miasto district, as documented by Moskal (2015), was initially isolated from the Old Town. The construction of a bridge on a dam, followed by the subsequent erection of additional bridges, facilitated the integration of the developing eastern district with the historical core of Rzeszów, thereby accelerating the urbanisation of the areas situated on the eastern bank of the River Wisłok (Fig. 1).

The beginning of the 21st century saw a period of accelerated spatial development of the city. Between 2006 and 2010, the area of Rzeszów increased by 117%, resulting in a significant transformation of the city, which had previously been the smallest provincial centre, into a considerably larger region. Over the subsequent decade (2011–2021), the city expanded by a further 6.7% (in terms of area in 2010) (Fig. 2). Notwithstanding the aforementioned broad-scale urbanization activities, which resulted in an increase in the population, they did not alter the preferences of residents with regard to residential projects. The dominant trend remained the desire to reside in the 'suburban zone' and the construction of single-family houses with a garden (Sikora and Hrehorowicz-Gaber, 2017).

Postwar Rzeszów, which held the status of a Voivodeship capital, sought to establish a municipal structure that would align with its administrative role. A programme of construction and project was initiated, encompassing the completion of high-rise buildings. The initial high-rise structure, comprising seven storeys, was constructed at the beginning of the 1950s. This was the Provincial Office, designed by Ludwik Pisarek, which served a public utility function. Conversely, the initial residential high-rises in Rzeszów did not emerge until 1967, when four eleven-storey buildings were constructed on Lenartowicza Street (Majka, 2004). Despite the erection of additional high-rise structures, they did not yet meet the criteria for classification as skyscrapers. Only a few structures exceeded 55 m in height, including the TV tower (64 m), the pylon of the cable-stayed bridge (102.5 m), and the chimney of the electric power plant (205 m). One of the more recognizable high structures in the capital of the Subcarpathian Region is the Revolutionary Act Monument, erected in 1975, which reaches 38 m in height.

The beginning of the 21st century marked the introduction of foreign project in the city, particularly in the construction of high-rise buildings and high-rises. This resulted in the emergence of a variety of high-rise building forms in Rzeszów, which came to dominate the city's landscape and shape its modern skyline. It is regrettable that the City Council has not fully considered the environmental implications of its decisions regarding these types of projects. For instance, the location of high-rise buildings on a floodplain terrace is a decision that should have been made with greater environmental awareness. This is an important aspect to consider when thinking about the future development of the city.

The decision that provoked a multitude of emotional responses pertains to the construction

of a multi-purpose building complex, Olszynki Park, which encompasses two high-rise structures, namely, the 138.25 m tall skyscraper W and the 78 m tall skyscraper N. The location of the complex in the heart of Rzeszów on the river banks, in close proximity to historical and cultural buildings such as the philharmonic hall, castle, and the sports and entertainment arena, allows it to exceed these in height. This location is now at the forefront of the city, which has encouraged further project in the neighbourhood. The complex is composed of two high-rises, which serve as dominant elements, and a building of average height situated between them. In terms of functionality, both buildings are intended for residential use, while the mid-rise structure (25 m in height) incorporates a range of supporting facilities. The architectural design of the buildings is inspired by the shape of sails, which provides a rationale for their proximity to the water. Furthermore, the project is evident in the immediate vicinity of the inner city border and the conservation zone. A significant objective was to preserve the view of one of the most valuable and representative historical sites in Rzeszów, Lubomirski Castle. The heritage conservator's aim was to ensure the so-called viewing corridors. The project analysis of the height study demonstrated that the two planned towers will integrate harmoniously with the existing system of high buildings at Capital Towers (85 m and 54 m) situated on the opposite bank of the river. Collectively, they will serve as a symbolic gateway to the modern and innovative city that Rzeszów aspires to become (Kozłowski and Szular, 2015) (Fig. 3).

The location of high-rise buildings in the vicinity of the Zamkowy Bridge is inextricably linked to the symbolic significance of this site. The Zamkowy Bridge, constructed in 2002, represents a pioneering example of a self-compacting concrete (SCC) arch bridge structure in Poland. Moreover, it serves as a prototype for the structural and formal solutions of other bridges in the Podkarpacie region (Siwowski, 2016). The construction of the bridge marked a pivotal moment in the evolution of Rzeszów's urban fabric, facilitating a crucial link between the city centre and the eastern bank of the River Wisłok (Gosztyła and Mikrut, 2017). Therefore, the Zamkowy Bridge, in both technological and spatial terms, is aligned with the local narrative that emphasizes the city's modern image. Conversely, the construction of new buildings has the effect of obscuring the view of the castle and the historic city centre. These modest structures, which are of a relatively limited scale, recede into the distance when viewed from the east,

where the vertical forms of the skyscrapers are particularly prominent (Ill. 3). The 'gateway', which was designed to frame the view and showcase the city's most valuable assets (Patoczka, 2000), has instead become a prominent feature that draws attention to itself.

3.3. The river and the skyscrapers

The forward-thinking initiatives introduced by the city's mayor, Tadeusz Ferenc (in office from 2002 to 2021), which sought to position Rzeszów as an innovative city, have overlooked the pivotal role of the river in the city's spatial structure (Zhang et al., 2014). The Olszynki Park complex in Rzeszów was constructed on a floodplain in the vicinity of the River Wisłok (Ill. 3). The developer secured approval from the Regional Water Management Authority in Kraków, which conducted an assessment of the proposed project's potential impact on floodwater levels and other relevant factors. The issue of the garage and technical levels being situated partly below the specified flood level was addressed through the use of appropriate hydrophobic concrete in the design. All entrances and exits to the buildings (with the exception of one, which is protected by a specialized flood barrier) were positioned above this level (Kozłowski and Szular, 2015). Nevertheless, concerns persist regarding the impact of this project on the city's flood risk and the loss of irreplaceable open spaces (Kulczycka, 2015).

It is therefore pertinent to question whether the vision of Rzeszów as a 'city of the future' can be reconciled with the basic human need to live in a healthy and sustainable city. Furthermore, it is essential to consider whether modernity is inextricably linked with glazed skyscrapers, which are being erected with little consideration for their impact on natural value areas. In the 21st century, it is crucial to acknowledge that:

a modern city = a sustainable city

It could be argued that the potential for creating a modern city that is in proximity to nature has already been compromised in Rzeszów.

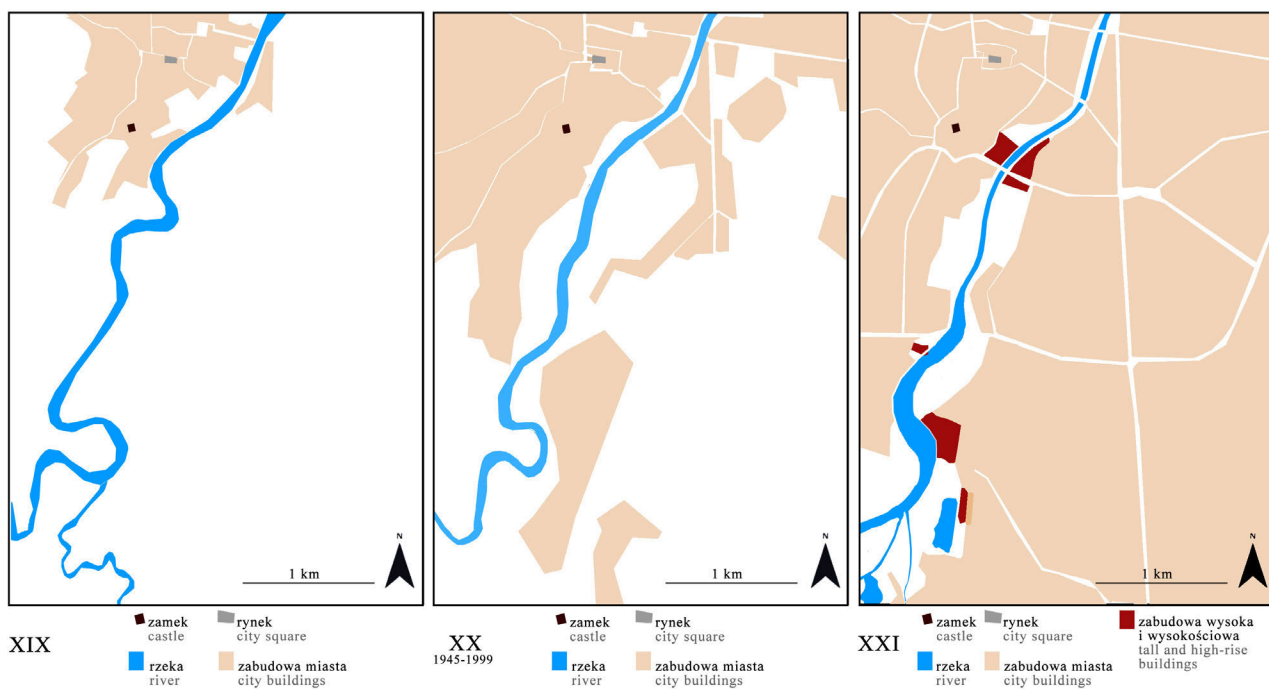
4. CONCLUSIONS

The city of Rzeszów serves as a case study, exemplifying a municipal entity undergoing developmental processes with aspirations to become an innovative and modern hub. This is currently reflected i.e. the presence of high-rise buildings in the city skyline. The results of the conducted analyses indicate that:

- 1) The case of Rzeszów validates concerns raised by researchers of the humanistic dimension of architecture. It demonstrates that, in the absence of comprehensive analysis, the potential of technology to symbolize modernity can be realized, yet it may fail to address fundamental human needs, such as safety and a healthy life (Włodarczyk, 2013).
- 2) The city is confronted with the dilemma of whether to pursue further project in the Wisłok area, which remains a valuable yet threatened component of the urban ecosystem and visual corridors encompassing the city's historical landmarks, such as the castle. The continuation of current project strategies carries the risk of irreversible loss of valuable landscape composition and environmental assets.
- 3) Nevertheless, it is feasible to gradually reverse this situation by implementing a systematic relocation of development projects to the north, with the objective of establishing connections with key transportation hubs. Such a strategy would assist in the protection of recreational and protected areas, while simultaneously facilitating the implementation of cutting-edge urban and technological solutions. Furthermore, it would enable the relocation of the development centre in closer proximity to the airport, thereby enhancing its potential as a generator of both tourism and business traffic.
- 4) Accounting for the multidimensional impact of high-rise development (planning, heritage, ecology, society, economy) in project decisions would align Rzeszów's urbanism with its core humanistic principles. The essence of urbanism is the satisfaction of human needs. It is the individual who exemplifies the humanistic principles inherent to architectural design, while a community captivat-

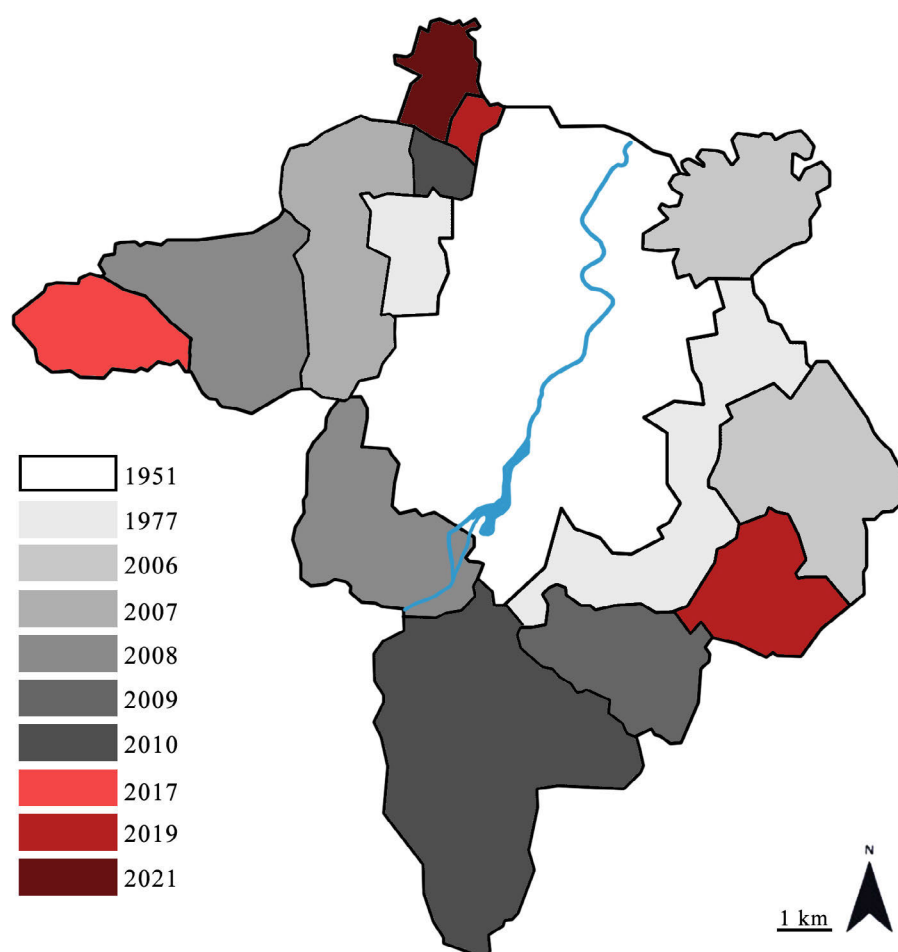
ed by the city's compelling appearance serves as a testament to the humanistic principles that underpin urban planning.

It is inevitable that errors will be made in the course of decision-making. Many of these decisions are subsequently revealed to have been misguided. It is crucial to comprehend these missteps and refrain from perpetuating similar errors. It is therefore crucial to plan and design cities in accordance with higher-level plans, while simultaneously acknowledging and preserving their unique local characteristics as heritage. It is of equal importance to consider the knowledge, needs, and experience of the entire community when considering the future of our collective legacy. A significant number of environmental opinions are overlooked in professional decisions, while project decisions are made without consideration of the broader landscape, cultural context, and visions of development. The omission of urban planning and problem analysis is frequently due to a lack of experts or an unwillingness to call upon them. It is notable that studies of city panorama and the aesthetics of city physiognomy are frequently absent from the academic discourse. There is a deficiency in interdisciplinary discourse that does not acknowledge the transient fields (commonly regarded as inconsequential) because, in truth, it is they that are responsible for 'humanism' in our lives. A testament to urban planning is the functionality of the city system, its proportionality, communication efficiency, and infrastructure. Additionally, a third dimension is of significance: its vertical beauty. This encompasses a harmonious drawing of figures, charming panoramas, towers, and well-shaped 'Manhattans', which serve to illustrate the status and affluence of a city.

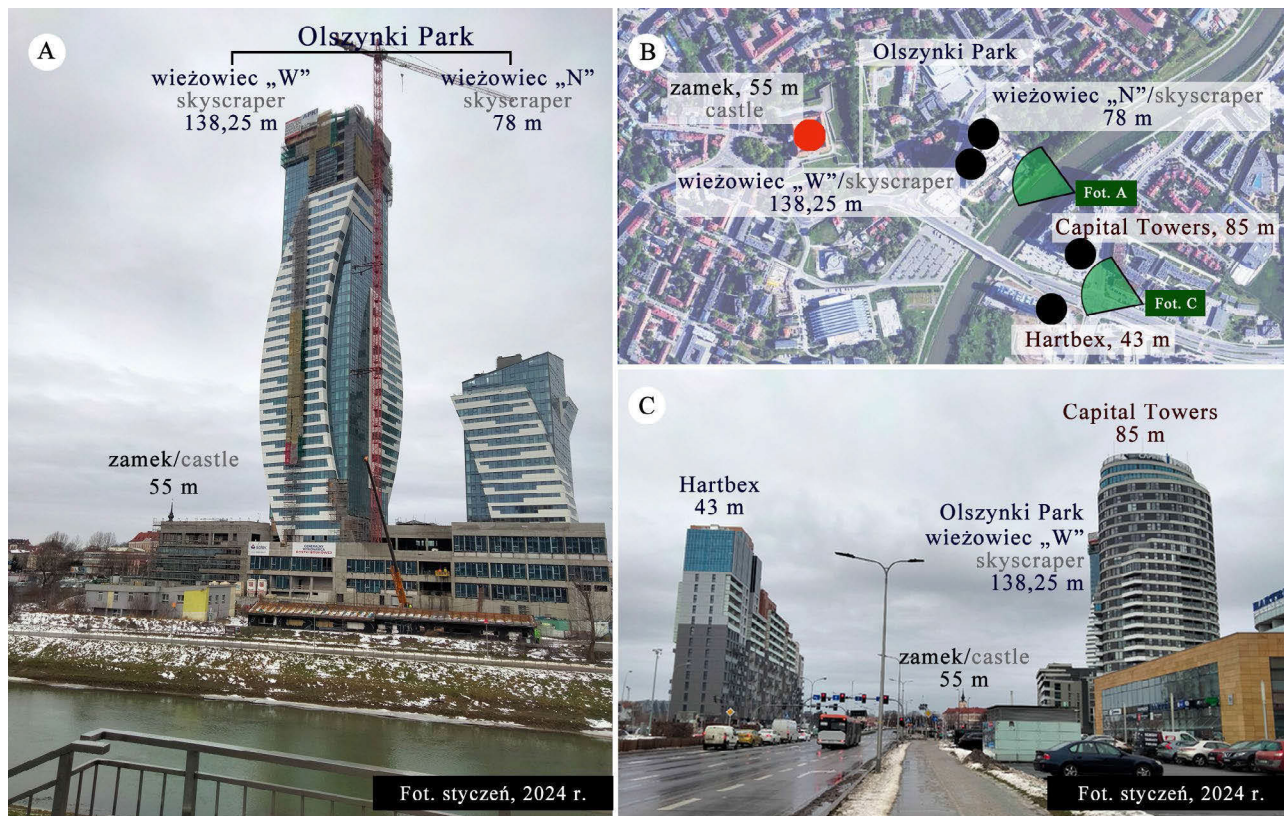
III. 1. Diagram of the spatial development of Rzeszów within the context of the River Wisłok, 19th–21st century. Source: original work.

II. 1. Schemat przestrzennego rozwoju struktury Rzeszowa w kontekście rzeki Wisłok, XIX–XXI wiek. Źródło: opracowanie własne.

III. 2. Territorial development of Rzeszów in the years 1951–2021. Source: original work.

II. 2. Rozwój terytorialny Rzeszowa w latach 1951–2021. Źródło: opracowanie własne.

Ill. 3. A) The highest apartment building in Olszynki Park built on a floodplain and in the very front of a historical castle. B) Intensification of projects encompassing high and high-rise buildings directly next to the River Wisłok and Old Town. C) View of the castle bridge and the body of the castle through ‘a gate’ that was supposed to symbolize the modernity and innovativeness of Rzeszów. Source: original work.

Il. 3. A) najwyższy w mieście apartamentowiec na Olszynkach, wybudowany na terenie zalewowym oraz przedpołu widokowym za-
 bytkowego zamku; B) intensyfikacja inwestycji obejmujących zabudowę wysoką i wysokościową w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki
 Wisłok i zabytkowej starówki miasta; C) widok na most zamkowy i sylwetę zamku przez pryzmat „bramy” mającej w założeniach
 symbolizować nowoczesność i innowacyjność Rzeszowa. Źródło: opracowanie własne.

1. WPROWADZENIE

Krajobraz naturalny to podstawowa wartość, z którą mierzy się architektura i urbanistyka jako kontekstem dla sztucznego obcego wtrętu, którym jest każdy zaprojektowany twór ludzkiego siedliska. Architektura jest jednak niezbędna do przetrwania życia człowieka i to usprawiedliwiało przez wieki jej destrukcyjny dla przyrody charakter działań. Pojedynczy konstrukt budowlany nie szkodzi ziemi i naturalnej urodzie krajobrazu, może nawet stanowić ikoniczny symbol miejsca. Jednak urbanistyka — jako zwielokrotniony do niepoliczalnych rozmiarów konglomerat architektoniczno-technologiczny, rozlewający się poza granice miast, czyli terenów, które w samym zamierzeniu (akty lokacyjne miast) zostały skazane na biologiczną śmierć — w dzisiejszej dobie wymknęła się spod kontroli utrzymującej jeszcze równowagę życia i śmierci w świecie przyrody.

Wraz z zapoczątkowanym w XVIII wieku rozwojem techniki, cywilizacja odnalazła sposoby szybkiego przyrostu dóbr, nie oglądając się na skutki uboczne. Dodatkowo niektóre osiągnięcia technologii informacyjnej (IT) oraz sztuczna inteligencja przyczyniają się niekiedy do kształtowania struktur urbanistycznych niedogodnych dla ludzkiej egzystencji (Mattern, 2021), która coraz silniej odrywa się od rzeczywistości przyrodniczej (Louv, 2020; Marselle i in., 2021). Znaczący wpływ na ten stan rzeczy mają architekci (Petter, 2024).

1.1. Cel i zakres pracy

Celem opracowania jest próba diagnozy architektury i urbanistyki w zakresie ich humanistycznego wymiaru, który koncentruje się na człowieku oraz jego potrzebach, w kontekście współczesnych tendencji do wertykalizacji krajobrazu miejskiego. Aktualność podjętego problemu potwierdza obserwowany rozwój techniki budowania, umożliwiający obecnie wznoszenie obiektów o niespotykanej do tej pory skali i formie (Szolomicki, Golasz-Szolomicka, 2019). Otwiera to przed architektami niemal nieograniczone pole projektowania niezwyklej form, które następnie dominują w panoramach miast (Czyńska, 2018). Osiągnięcia technologiczne pozwalają wznosić nawet bardzo duże obiekty architektoniczne, także w miejscach dotychczas wykluczanych z intensywnego zainwestowania, takich jak tereny zalewowe (np. Battery Park City w Nowym Jorku) czy stoki wzniesień (np. Torre City de Santa Fe w Meksyku). Pojawiają

się zagrożenia, stanowiące niebezpieczeństwo utraty zrównoważonych miast (Vafai i in., 2020), a nawet obszarów cennych przyrodniczo — w tym wypadku za przykład tego typu działań może posłużyć budowa Ossa Congress & SPA w Rawie Mazowieckiej w Polsce).

Teoretyczne rozważania rozszerzone zostały o analizę rozwijającego się miasta — Rzeszowa, od 2008 roku promującego się hasłem „Rzeszów — stolica innowacji”. Innowacyjne miano Rzeszowa jest konsekwentnie realizowane w miejskich rozwiązaniach z zakresu przemysłu, komunikacji czy technologii typu smart, ale także poprzez wysokościowe inwestycje mające kształtować nowoczesny wizerunek miasta.

Zakres czasowy badań skupia się na okresie od XIX wieku, kiedy Rzeszów był prowincjonalnym galicyjskim miasteczkiem, do czasów współczesnych, w których miasto stanowi stolicę południowo-wschodniego regionu Polski. Zakres terytorialny obejmuje tereny położone nad rzeką Wisłok, stanowiącą przyrodniczy kręgosłup miasta, wokół którego ogniskuje się obecna presja deweloperska.

1.2. Metody

Przyjęte metody pracy obejmują kilka etapów, pozwalających zaprezentować podjęty problem w teoretycznym i praktycznym wymiarze. Są to: analiza literatury, analizy materiałów kartograficznych oraz prace terenowe.

Analiza literatury naukowej obejmowała eksplorację publikacji podejmujących problematykę humanizmu architektury i urbanistyki oraz wertykalizacji krajobrazów miejskich w kontekście współczesnych wyzwań społecznych, środowiskowych i ochrony widoków. Pozwoliło to nakreślić teoretyczne ramy dla dalszej części badań.

Analizy archiwalnych i współczesnych materiałów kartograficznych pozwoliły przybliżyć historię rozwoju urbanistycznego Rzeszowa. W trakcie analiz szczególną uwagę skierowano na proces rozwijania się rzeszowskiej struktury miejskiej względem rzeki Wisłok, którą potraktowano jako naturalny korytarz ekologiczny miasta, zapewniający przewietrzanie Rzeszowa i dostęp do obszarów wartościowych przyrodniczo.

W trakcie badań terenowych zweryfikowano lokalizację budynków wysokich i wysokościowych w kontekście historycznych widoków miasta oraz walorów przyrodniczych, związanych z terenami nadrzecznymi Rzeszowa.

2. HUMANIZM ARCHITEKTURY I URBANISTYKI W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNYCH TENDENCJI WERTYKALIZACJI KRAJOBRAZU — PRZEGLĄD LITERATURY

2.1. O humanistycznym rozumieniu architektury

Humanizm architektury stawia człowieka i jego potrzeby w centrum twórczości projektowej architekta (m.in. Scott, 1947). Nowicki (2013) zwraca uwagę na dwa oblicza humanizmu, z których jedno odnosi się do niezmiennych proporcji ciała człowieka oraz jego podstawowych potrzeb, do których należy m.in. bezpieczne schronienie. Druga strona humanizmu nawiązuje natomiast do zmieniających się w historii aktywności człowieka, na przykład sposobu pracy czy odpoczynku, co generuje różne potrzeby i oczekiwania ludzi względem przestrzeni architektonicznej i urbanistycznej. W humanistycznej wizji architektury, która jest wyrazem całokształtu kultury (Mizia, 2020), kluczową rolę odgrywa twórca-architekt, kreator form adekwatnych dla danego czasu i miejsca oraz znawca społecznych potrzeb (Patoczka, 2007; Włodarczyk, 2013). Artystyczny polot kieruje myślą koncepcyjną, poszukiwaniem rozwiązań konstrukcyjno-materiałowych, wyborem technologii, a także nowatorskim zastosowaniem odkryć z innych dziedzin. Tymczasem obecnie techniczne rozumienie procesów budowania wypiera humanizm architektury i poddaje w wątpliwość niezbędność ludzkiej kreatywności (Vesely, 2004).

2.2. Humanizm urbanistyki

Człowiek ze swoimi potrzebami, usytuowany w centrum planowania urbanistycznego (humanistyczny wymiar urbanistyki), powinien stanowić wyznacznik podejmowanych w tym zakresie inicjatyw. Współczesne działania realizowane w celu zagospodarowania przestrzeni miejskiej są jednak często rezultatem różnego rodzaju konfliktów wynikających z przeciwstawnych interesów przedstawicieli grup mających wpływ na kształt krajobrazu miasta (zarządców, mieszkańców, deweloperów itp.) (Zuziak, 2020). Sytuacje te niekiedy spychają na dalszy plan kluczowe aspekty kształtowania kompozycji urbanistycznej.

Kompozycja urbanistyczna ma na celu osiągnięcie ładu przestrzennego (Jędraszko, 2005; Zipser, 2005), który wyraża się m.in. w estetyce krajobrazu miejskiego oraz w optymalnym rozplanowaniu jego poszczególnych stref funkcjonalnych (Kamiński, Modrzewski, 2012). Wszystko po to, aby stworzyć warunki dla komfortowego, zdrowego życia człowieka — mieszkańca miasta. Problematyka kształ-

towania kompozycji urbanistycznej poruszana była przez wielu badaczy (Wejchert, 1984; Lynch, 2011; Lang, 2005). Rozpatrywana bywa w trzech skalach: planistycznej, urbanistycznej i architektonicznej. Planistyczny wymiar tego zagadnienia mieści w sobie wizerunek i krajobraz miasta (Hall, 2007), a także wzajemne relacje przestrzennych i hierarchicznych elementów współtworzących urbanistyczną tkankę miejską (Budzyński, 2010). Pozostałe dwie skale skupiają się na mniejszych częściach miasta, takich jak dzielnice i osiedla (Carmona i in., 2003), a także na pojedynczych obiektach architektonicznych (Gehl, 2009). Kształtowanie kompozycji urbanistycznej na różnych poziomach szczegółowości, w tym także w dokumentach planistycznych, jakimi są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (Czekiel-Switalska, 2016), umożliwia komplementarne działanie, wyrażające się w rozwiązaniach stwarzających logiczną całość (Zuziak, 2020) i zapewniających wysoką jakość życia człowieka w mieście.

2.3. Wertykalizacja krajobrazu miejskiego: szanse i wyzwania

Rosnąca od lat 90. XX wieku popularność wysokiego budownictwa opiera się na humanistycznym przekonaniu jego pierwotnych twórców, że realizowanie tego typu zabudowy pozwala zachować większe powierzchnie terenów zieleni dla mieszkańców miast, przy jednoczesnym zapewnieniu znacznej ilości komfortowych mieszkań (Koolhaas, Obrist, 2011). Współcześnie jednak drapacze chmur stanowią przede wszystkim symbol nowoczesności świadczący o pozycji i randze miast, w których potrzeby społeczne (m.in. kontakt z sąsiadem, dostęp do zieleni, światła i czystego powietrza) są marginalizowane (Zamojski, 2022).

Zabudowa wysoka i wysokościowa wywiera znaczący wpływ na krajobraz kulturowy, w którym jest realizowana (Gyurkovich, 2016): w wymiarze przestrzeni widzianej — jako dominanty wysokościowe (Forczek-Brataniec, 2018) oraz aspektów środowiskowych — jako obcy wtręt w miejskim ekosystemie (Vafai i in., 2020). Stąd pojawiają się obawy dotyczące ochrony ekspozycji historycznych obiektów, stanowiących wielowiekowy wyraz tożsamości krajobrazu (Dąbrowska-Budziło, 2006–2007) oraz środowiska przyrodniczego, którego kondycja ma bezpośredni wpływ na dobrostan człowieka (Zhang i in., 2024).

Poruszając problematykę środowiska przyrodniczego w mieście należy podkreślić, że zazwyczaj to rzeka stanowi główny trzon miejskiej zielonej infrastruktury (ZI) miasta. ZI to koncepcja, która

współcześnie jest prezentowana jako jedno z najważniejszych narzędzi służących kształtowaniu zrównoważonego miasta (Ahern, 2011). System ZI zapewnia miastu szereg usług ekosystemowych, analogicznych do tych, jakie dają naturalne systemy przyrodnicze (Ahern i in., 2014). Wśród usług ekosystemowych, zapewnianych przez tereny nadrzeczne na obszarach zurbanizowanych, są usługi zaopatrzeniowe, kulturowe i regulacyjne (w tym ograniczanie skutków powodzi) (Zhang i in., 2014). Dlatego rzeki i związane z nimi tereny podmokłe oraz strefy zalewowe pełnią nieocenioną rolę w miejskim systemie ZI (Sanon i in., 2014). W wielu krajach europejskich, m.in. w Niemczech (Kowalski, Scherzer, 2018), podejmuje się aktywne działania na rzecz renaturyzacji brzegów rzek na terenach zurbanizowanych.

Oddziaływanie wysokościowych budynków na wielowymiarowy charakter krajobrazu (kulturowy, przyrodniczy, społeczny, ekonomiczny) wymaga tzw. ochrony zintegrowanej, wiążącej ze sobą zapisy dotyczące ochrony środowiska, zabytków i planowania przestrzennego (Böhm, 2006). Konieczność poprzedzania wysokościowych realizacji interdyscyplinarnymi analizami jest potwierdzona licznymi badaniami naukowymi (m.in. Anderson, 1979; Böhm, 2006; Forczek-Brataniec, 2018). Rzeczywistość jednak wciąż dostarcza przykładów realizacji zabudowy wysokościowej, które stanowią zaprzeczenie humanistycznego rozumienia architektury i urbanistyki (Zamojski, 2022).

3. STUDIUM PRZYPADKU: RZESZÓW — W POGONI ZA NOWOWCZESNOŚCIĄ

Przykład Rzeszowa, stolicy południowo-wschodniego regionu Polski, miasta określającego się „stolicą innowacji” i aspirującego do tytułu „miasta przyszłości” (Zuziak, 2017), ukazuje proces dynamicznego przekształcania małego miasta w ważny ośrodek miejski. Przykład ten obrazuje także proces odrywania miasta od aspektów środowiskowych w imię kształtowania miasta nowoczesnego. Ambitnie rozwijające się miasto innowacji wyznaczyło duże tereny parków naukowo-technologicznych, wymagających — perspektywnie dla ich ożywienia — intensywnej rozbudowy zaplecza mieszkalno-usługowego i biurowego. Rozbudowy zaplecza skomasowanego wielowarstwowo wokół sprawnie działającego centrum komunikacyjnego, czyli powołania do życia dynamicznie aktywizowanego „Manhattanu” — zgrupowania wieżowców centralizujących życie nowych dzielnic dla nowych zadań. Powstające na bieżąco obecne rzeszowskie

realizacje wieżowe są raczej wynikiem koniunktury i działań zwyczajowych niż racjonalną decyzją rady miasta zgodną z ideą ekologii i faktycznych potrzeb mieszkańców. Rzeką i naturalne jej rozlewiska, ku którym przesunęła miasto ostatnia rozbudowa, również tereny oznaczone jako chronione (rezerwat przyrody Lisia Góra), zostały zagrożone przez rozbudowę intensywnej tkanki miejskiej. Rada miasta, zamiast przekierować dynamiczne ruchy struktury wysokościowej Rzeszowa w stronę dworców, kolei, lotniska i dzielnic rozwojowych, centrum wertykalnych dominant w panoramie miasta grupuje tuż nad najpiękniejszymi rozlewiskami, terenami rekreacyjnymi, równocześnie podmokłymi oraz kosztowniejszymi, zarazem trudniejszymi dla budownictwa. O stratach — a z pewnością o zmianach układów biosfery — nie wspominając jako oczywistych. To straty dla zdrowia fizycznego i psychicznego mieszkańców oraz ograniczenie możliwości rekreacyjno-sportowych. Nie ma tu możliwości znalezienia kompromisu między humanizmem architektury a jej siłą destrukcyjną².

3.1. Historia

Struktura przestrzenna Rzeszowa to efekt wielowiekowych procesów, które do dziś kształtują postać miasta. W historii powstawania i rozwijania Rzeszowa ważne miejsce zajmowała zawsze rzeka Wisłok. To przy niej zlokalizowana była pierwotna osada, która z czasem przekształciła się w miasto lokacyjne (Goszyła, Mikrut, 2017). Do początku lat 30. XX wieku granice miasta były jednoznacznie zdeklarowane: od wschodu wyznaczała je rzeka Wisłok, a od północy i zachodu — trasy linii kolejowych Kraków–Lwów i Rzeszów–Jasło. Jedynie w kierunku południowym miasto pozostawało otwarte i od tej strony następowało jego powolne rozrastanie się. Na tak zdefiniowanym obszarze skupiała się większość zabudowy oraz aktywność gospodarcza miasta.

W połowie lat 30. XX wieku pojawił się pierwszy impuls, który zaczął dynamizować rozwój miasta. Była to decyzja o lokalizacji w Rzeszowie inwestycji związanych z tworzeniem Centralnym Okręgiem Przemysłowym. Jednak, pomimo utworzonego w związku z tym *Ogólnym Planem Zabudowania Rzeszowa*, okres ten nie pozostawił trwałych zmian w strukturze przestrzennej miasta, gdyż jego oczekiwany wtedy rozwój uniemożliwił wybuch II wojny światowej (Moskal, 2020).

² Zalecenia przeciwdziałające destrukcji delty rzek miejskich ujęte są w rozdziale 3 NUA *Environmentally sustainable and resilient urban development*, szczegółowo w punkcie 68.

Po zakończeniu wojny pojawił się kolejny czynnik wpływający na intensywny rozwój miasta. Była to decyzja o nadaniu Rzeszowowi rangi stolicy województwa. Rozpoczął się przyrost liczby ludności miasta, co dodatkowo potęgował rozwijający się w mieście przemysł, który stanowił dla przybywającej ludności gwarancję pracy i godnego życia. Niewielki powierzchniowo Rzeszów (najmniejsze wówczas miasto wojewódzkie) musiał zapewnić miejsce życia wielu nowym mieszkańcom. Miasto musiało zacząć rozwijać się przestrzennie. W związku z tym na przełomie lat 40. i 50. XX wieku opracowany został Ogólny Plan Zagospodarowania Przestrzennego Rzeszowa oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Śródmieścia (Hening, 1971). Były to pierwsze powojenne opracowania autorstwa architekta Zbigniewa Wzorka, zawierające koncepcję rozwoju Rzeszowa oraz jego śródmieścia (Moskal, 2020), które miały wpływ na dokumenty planistyczne mające powstać w przyszłości (Moskal, 2018). W planie miasta ważny element stanowiła rzeka Wisłok, która była zaplanowana jako istotny składnik wewnętrznej struktury kompozycyjnej, wzdłuż której ciągnąć się miały miejskie tereny zieleni, stanowiące zasadniczy trzon miejskiego systemu przyrodniczego.

3.2. Teraźniejszość

Wisłok, który stanowił w przeszłości tak ważny element determinujący powstanie, bezpieczeństwo i rozwój miasta, w okresie powojennym stał się barierą uniemożliwiającą rozwój miasta w kierunku wschodnim. Do połowy lat 70. XX wieku w Rzeszowie istniała tylko jedna przeprawa mostowa, co powodowało, że powstające w tym okresie osiedle Nowe Miasto nie posiadało początkowo powiązań ze Starym Miastem (Moskal, 2015). Utworzenie mostu na zaporze spiętrzającej rzekę, a następnie zbudowanie kolejnych mostów, pozwoliło powiązać rozwijającą się wschodnią dzielnicę z historyczną strukturą Rzeszowa i zdynamizować urbanizację obszarów położonych na wschodnim brzegu Wisłoka (il. 1).

Okres szczególnego rozwoju przestrzennego miasta nastąpił na początku XXI wieku. W latach 2006–2010 roku obszar Rzeszowa zwiększył się o 117%, przekształcając miasto — które wcześniej było najmniejszym wojewódzkim ośrodkiem pod względem powierzchni — w znacznie większy obszar. W kolejnych 10 latach (2011–2021) miasto zwiększyło się o kolejne 6,7% (względem powierzchni z 2010 roku) (il. 2). Chociaż te szeroko prowadzone działania urbanizacyjne spowodowały wzrost liczby mieszkańców, to jednak nie zmieniły ich preferencji w kontekście rodzaju inwestycji

mieszkaniowych. Dominującym trendem pozostała skłonność ku „strefie podmiejskiej” i budowie domów jednorodzinnych z własnym ogródkiem (Sikora, Hrehorowicz-Gaber, 2017).

Powojenny Rzeszów, który posiadał status ośrodka wojewódzkiego, aspirował do kreowania formy miasta odpowiadającej jego funkcji administracyjnej. Rozpoczął się proces inwestycji budowlanych, które obejmowały realizację wysokiej zabudowy. Pierwszym wysokim (7 kondygnacji) budynkiem użyteczności publicznej, wzniesionym na początku lat 50. XX wieku, był Urząd Wojewódzki autorstwa Ludwika Pisarka. Natomiast pierwsze rzeszowskie wieżowce mieszkalne pojawiły się dopiero w 1967 roku, kiedy zakończono budowę czterech 11-piętrowych obiektów przy ul. Lenartowicza (Majka, 2004). Chociaż powstawały inne wysokie budynki, to nie można było ich jeszcze nazwać wieżowcami (budynkami powyżej 80–90 m wysokości). Jedynie kilka przekraczało wysokość 55 metrów, były to: wieża telewizyjna (64 m), pylon mostu wawotowego (102,5 m) i komin elektrociepłowni (205 m). Do charakterystycznych, wysokich dominant stolicy Podkarpacia należy także powszechnie rozpoznawalny Pomnik Czynu Rewolucyjnego z roku 1975, osiagający około 38 metrów wysokości.

Początek XXI wieku to otwarcie miasta na inwestycje związane z zabudową wysoką i wysokościową, wskutek czego w strukturze Rzeszowa regularnie zaczęły pojawiać się formy wysokościowych budynków, stanowiące dominantę w krajobrazie miasta i kształtujące nowoczesny skyline. Niestety niektóre decyzje rady miasta, o tego typu inwestycjach ignorują środowiskowe uwarunkowania (np. lokalizacja wysokościowców na tarasie zalewowej), które powinny stanowić istotny aspekt rozważań nad kierunkiem rozwoju miasta.

Szczególnie dużo emocji wzbudziła decyzja o budowie wielofunkcyjnego zespołu budynków Olszynki Park, w skład którego wchodzi dwa budynki wysokościowe (wieżowiec „W” — 138,25 m oraz wieżowiec „N” — 78 m), które zlokalizowane zostały w samym sercu Rzeszowa, nad Wisłokiem, w bliskim sąsiedztwie takich obiektów historii i kultury, jak: filharmonia, zamek oraz hala widowiskowo-sportowa, tym samym wyraźnie przebijając je wysokością, ogniskując lokalizację, co wzmocniło też tendencje doinwestowania sąsiedztwa. Kompozycyjnie kompleks składa się z dwóch wieżowców, które pełnią rolę dominujących elementów, a także umieszczonego między nimi budynku o średniej wysokości. Funkcjonalnie oba wieżowce są przeznaczone na cele mieszkalne, natomiast średniowysoka (25 m) budowla pełni funkcję usługową. Forma

budynków nawiązuje do żagli, usprawiedliwiając tym samym bliskie położenie względem wody. Inwestycja znajduje się też w bezpośrednim sąsiedztwie granicy śródmiejskiej strefy konserwatorskiej. Kluczowym zadaniem było utrzymanie widoku na jeden z najwartościowszych i charakterystycznych zabytków Rzeszowa — Zamek Lubomirskich. Istotnym celem, wynikającym z decyzji konserwatora, było także zabezpieczenie tzw. korytarzy widokowych. Inwestorska analiza studium wysokościowego wykazała, że dwie planowane wieże dobrze wkomponują się w istniejący układ wysokich budynków kompleksu Capital Towers (85 m i 54 m) położonego po przeciwnej stronie rzeki. Wspólnie stanowią będą symboliczną „bramę” do nowoczesnego i innowacyjnego miasta, za jakie Rzeszów chce być uważany (Kozłowski, Szular, 2015) (il. 3).

Lokalizacja wysokościowych budynków przy moście Zamkowym niewątpliwie wpisuje się w symbolikę tego miejsca, ponieważ most ten, wybudowany w 2002 roku, stanowi przykład pierwszej w Polsce łukowej konstrukcji mostowej wykonanej w całości z betonu samozagęszczalnego SSC. Jest także pierwowzorem rozwiązań konstrukcyjnych i formalnych innych mostów Podkarpacia (Siwowski, 2016). Jego budowa była istotna dla dalszego rozwoju struktury przestrzennej Rzeszowa, ponieważ umożliwiła połączenie centrum miasta z osiedlami położonymi na wschodnim brzegu Wisłoka (Gosztyła, Mikrut, 2017). Zatem most Zamkowy, zarówno w wymiarze technologicznym, jak i przestrzennym, wpisuje się w lokalną narrację skoncentrowaną na nowoczesnym wizerunku miasta. Jednak powstające kompleksy budynków zaburzają widok na zamek i historyczne centrum miasta, które — skromne w swojej formie i wymiarze — błędną w zestawieniu z silnymi, wertrykalnymi formami wysokościowców, na horyzoncie ważnego ujęcia, jakim jest wjazd do miasta od strony wschodniej (il. 3). „Brama”, która w swoim założeniu powinna kadrować widok i ukazywać to, co najcenniejsze (Patoczka, 2000), stała się przesłoną ogniskującą na sobie uwagę odbiorcy.

3.3. Rzeka i wieżowce

Ambitne idee kreowania wizerunku Rzeszowa jako miasta innowacyjnego, zapoczątkowane i rozwijane przez Tadeusza Ferenca (prezydent miasta w latach 2002–2021), zbagatelizowały kluczową rolę rzeki w strukturze przestrzennej miasta (Zhang i in., 2014).

Kompleks Olszynki Park w Rzeszowie powstał na terenie zalewowym, w bezpośrednim sąsiedztwie Wisłoka (il. 3). Deweloper uzyskał pozwolenie Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Krakowie na podstawie analizy badającej m.in. wpływ

realizacji inwestycji na poziom wód powodziowych. Kondygnacje garażowo-techniczne znajdują się częściowo poniżej określonego wspomnianą decyzją poziomu zalewania, ale problem ten rozwiązano projektując je z odpowiedniego hydrobetonu. Wszystkie wjazdy i wejścia do budynków (poza jednym, które chronione jest specjalistyczną zaporą przeciwwodną) umieszczono powyżej tego poziomu (Kozłowski, Szular, 2015). Nierozstrzygnięte pozostają jednak pytania i obawy związane z wpływem realizacji tej inwestycji na zagrożenia powodziowe miasta i utratę bezcennych otwartych przestrzeni (Kulczycka, 2015).

Czy zatem można pogodzić wizję rzeszowskiego „miasta przyszłości” ze zwykłą, ludzką potrzebą życia w zdrowym, zrównoważonym mieście? Czy nowoczesność musi kojarzyć się z przeszkolonymi wieżowcami, tak bezkrytycznie wznoszonymi, nawet na cennych przyrodniczo terenach? Winniśmy już w XXI wieku obligatoryjnie przyjąć, że

nowoczesne miasto = zrównoważone miasto.

Tylko czy niektóre szanse na kształtowanie miasta nowoczesnego, bo bliskiego naturze, nie zostały już w Rzeszowie utracone?

4. WNIOSKI

Rzeszów, jako tło rozważań, stanowi przykład miasta rozwijającego się, z aspiracjami do miana ośrodka innowacyjnego i nowoczesnego, co współcześnie wyraża się m.in. w obecności zabudowy wysokościowej w panoramie miasta. Przeprowadzone analizy wskazują, że:

- 1) przypadek Rzeszowa potwierdza obawy formułowane przez badaczy humanistycznego wymiaru architektury, z których wynika, że potęga technologii pozbawiona rzetelnych analiz może stać się — owszem — symbolem nowoczesności, który jednak nie zaspokaja podstawowych potrzeb człowieka, jakimi są bezpieczeństwo i zdrowe życie (Włodarczyk, 2013);
- 2) miasto stoi przed dylematem doinwestowania rejonu Wisłoka, który obecnie stanowi wciąż cenny, choć zagrożony, element miejskiego ekosystemu oraz otwarcie widokowych obejmujących historyczne dominanty miasta, np. zamek. Kontynuowanie rozpoczętych inwestycji zagraża utratą ważnych, z punktu kompozycji krajobrazu i aspektów środowiskowych, obszarów;
- 3) można jednak powoli odwracać sytuację, systematycznie odsuwając i sukcesywnie przenosząc rozwojowe inwestycje na północ, szukając powia-

zań z kluczowymi węzłami komunikacyjnymi, co pozwoliłoby ocalić tereny rekreacyjne i chronione, i równocześnie zastosować najnowocześniejsze rozwiązania urbanistyczne i technologiczne, przybliżając centrum rozwoju do lotniska jako generatora ruchu turystyczno-biznesowego;

- 4) racjonalizacja działań inwestycyjnych uwzględniająca wielowymiarowość oddziaływania zabudowy wysokościowej (planistyka, zabytki, ekologia, społeczeństwo, ekonomia), zbliżyłaby urbanistykę Rzeszowa do jej kluczowego, humanistycznego wymiaru. Urbanistyka to ludzie i ich potrzeby. To człowiek świadczy o humanizmie architektury, zaś zbiorowość zachwycona zniewalającą fizjonomią miasta jest świadectwem humanizmu urbanistyki.

Z pewnością błędy towarzyszą wszelkim decyzjom. Wiele z nich okazuje się błędne dopiero w podsumowaniach, po upływie jakiegoś czasu. Kluczową kwestią jest, aby nie pogłębiać działań wynikających z nietrafionych decyzji. Dlatego tak ważne jest planowanie i projektowanie miast, podporządkowanie planom wyższego rzędu, z równoczesnym uwzględnianiem lokalnej specyfiki. Ważny jest dyskurs pomiędzy stronami zainteresowanymi w procesie inwestycyjnym. Wiedza, potrzeby i doświadczenie powinny na równi brać udział w podejmowaniu decyzji dotyczących przyszłości i losów miast. Zbyt wiele opinii środowiskowych jest ignorowanych w decyzjach inwestycyjnych, które są podejmowane bez uwzględnienia szerszego krajobrazu, kontekstu kulturowego i wizji rozwoju. Planowanie przestrzenne i analizy problemów są najczęściej pomijane ze względu na brak ekspertów lub niechęć do ich wzywania. Nie wykonuje się badań panoramy i estetyki fizjonomii miasta. Brakuje debat interdyscyplinarnych, które nie różnicują dziedzin ulotnych (ogólnie uznawanych za nieistotne), bo — tak naprawdę — to one odpowiadają za „humanizm” w naszym życiu. Wyrazem humanizmu urbanistyki jest funkcjonalność układu miasta, jego proporcjonalność, sprawność komunikacyjna i infrastruktura, ale w dużej mierze także inny wymiar — jego wertykalne piękno. To harmonijny rysunek postaci urokliwych panoram, wież i dobrze ukształtowanych „manhattanów”, świadczących o statusie i zamożności miasta.

REFERENCES

- Ahern, J. (2011), 'From *fail-safe* to *safe-to-fail*: Sustainability and resilience in the new urban Word', *Landscape and Urban Planning*, 100(4), pp. 341–343. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.02.021> (accessed: 10.10.2024).
- Ahern, J., Cilliers, S., Niemelä, J. (2014), 'The concept of ecosystem services in adaptive urban planning and design: A framework for supporting innovation', *Landscape and Urban Planning* 125(2014), pp. 254–259. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.020> (accessed: 10.10.2024).
- Anderson, P.F. (1979), 'Analysis of Landscape Character for Visual Resource Management', *Proceedings of Our National Landscape, A Conference on Applied Techniques for Analysis and Management of the Visual Resource [Incline Village, Nev., April 23–25, 1979]*, pp. 157–163.
- Böhm, A. (2006), *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Budzyński, M. (2010), 'Utrzymanie życia jako podstawowa wartość przestrzeni miast' [in:] Madurowicz, M. (ed.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Urząd Miasta Stołecznego Warszawa, pp. 401–416.
- Carmona, M. et al. (2003), *Public Places Urban Spaces. The Dimensions of Urban Design*, London: Routledge.
- Czekiel-Świtalska, E. (2016), 'Urbanistyka a miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w Polsce', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XLIV, pp. 329–337.
- Czyńska, K. (2018), 'Impact of Tall Buildings on Urban Views — the European Approach', *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 471, 092047. Available at: <https://doi.org/10.1088/1757-899X/471/9/092047> (accessed: 10.10.2024).
- Dąbrowska-Budziło, K. (2006–2007), 'Rola krajobrazu kulturowego w procesach integracyjnych Europy', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XXXVIII–XXXIX, pp. 163–172.
- Forczek-Brataniec, U. (2018), *Przestrzeń widziana. Analiza widokowa w planowaniu i projektowaniu krajobrazu*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Gehl, J. (2009), *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Kraków: Wydawnictwo RAM.
- Gosztyła, M., Mikrut, A. (2017), 'Urbanistyka miasta Rzeszowa w aspektach historycznych', *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture*, XXXIV, 64 (3/II/17), pp. 14–22.
- Gyurkovich, M. (2016), 'Współczesne wieżowce Barcelony i ich rola w kompozycji hybrydowej struktury urbanistycznej metropolii', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XLIV, pp. 243–266.
- Hall, T. (2007), *Turning a Town Around. A Proactive Approach to Urban Design*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Hennig, W. (1971), *Struktura przestrzenna miasta Rzeszowa — ocena stanu istniejącego i tendencji rozwojowych*, Rzeszów: mps w Archiwum BRMRz.
- Kulczycka, A. (2015), *Wieżowiec na Olszynchach. Rozumieją to dzieci, ale urzędnicy nie*. Available at: <https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,17706196,wiezowiec-na-olszynchach-rozumieja-to-dzieci-ale-urzednicy.html> (accessed: 10.10.2024).
- Koolhaas, R., Obrist, H.U. (2011), *Project Japan: Metabolism Talks...*, Taschen America Llc.

- Kowalski, P., Scherzer, C. (2018), 'Riverside areas in cities as part of the Green Infrastructure system in the context of revitalization projects of the Garden Festival (Gartenschau) exhibitions in Germany', *Housing Environment*, 24, pp. 120–129.
- Kozłowski, T., Szular, R. (2015), 'Kształtowanie wysokościowych budynków mieszkalnych na przykładzie zespołu Olszynki Park w Rzeszowie', *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture*, XXXII, 62(4/15), pp. 219–238.
- Lang, J. (2005), *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*, Oxford: Architectural Press.
- Louv, R. (2024), *Ostatnie dziecko lasu*, Warszawa: Mamaniana.
- Lynch, K. (2011), *Obraz miasta*, Kraków: Archivolta.
- Marselle, M.R. (2021), 'Biodiversity and Health in the Urban Environment', *Current Environmental Health Reports*, 8, pp. 146–156.
- Mattern, S. (2021), *A City Is Not a Computer: Other Urban Intelligences*, UK: Princeton University Press.
- Mizia, M. (2020), *Architektura tworzą kultury*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Moskal, T. (2015), 'Geneza i ewolucja struktury przestrzennej osiedla mieszkaniowego Nowe Miasto w Rzeszowie', *Housing Environment*, 14, pp. 158–167.
- Moskal, T. (2018), *Wpływ założeń Ogólnego Planu Zabudowania miasta Rzeszowa z 1939 roku na dokumenty planistyczne miasta w latach 1939–2003*, unpublished doctoral dissertation, supervisor M. Motak.
- Moskal, T. (2020), 'Problematyka kształtowania śródmieścia miasta. Studia nad rozwojem przestrzennym Rzeszowa', *Przestrzeń Urbanistyka Architektura*, 2, pp. 125–147. Available at: <https://doi.org/10.4467/00000000P UA.20.013.13062> (accessed: 10.10.2024).
- New Urban Agenda 2021. Available at: <https://www.urbanagendaplatform.org/sites/default/files/2021-12/NUA%20English%2028112021.pdf> (accessed: 21.03.2024).
- Nowicki, M. (2013), *W poszukiwaniu nowego funkcjonalizmu*. Available at: <https://teoriaarchitektury.blogspot.com/2013/02/maciej-nowicki-w-poszukiwaniu-nowego.html> (accessed: 10.10.2024).
- Patoczka, P. (2000), '»Ściany« i »bramy« w krajobrazie', Kraków: Politechnika Krakowska.
- Patoczka, P. (2007), 'O użyteczności rysowania i malowania krajobrazu', *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 5-A, pp. 231–232.
- Petter, T. (2024), 'The Profound Role of an Architect in Shaping Our Built Environment', *Journal of Architectural Engineering Technology*, 13:1. Available at: <https://www.omicsonline.org/open-access-pdfs/the-profound-role-of-an-architect-in-shaping-our-built-environment.pdf> (accessed: 11.10.2024).
- Sanon, S. et al. (2012), 'Quantifying ecosystem service trade-offs: The case of an urban floodplain in Vienna, Austria', *Journal of Environmental Management*, 111, pp. 159–172. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2012.06.008> (accessed: 11.10.2024).
- Scott, G. (1947), *The Architecture of Humanism: A Study in the History of Taste*, Constable and Company Ltd.
- Sikora, A., Hrehorowicz-Gaber, H. (2017), 'Przekształcenia nowych terytoriów miejskich na przykładzie Rzeszowa', *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture*, XXXIV, 64 (4/I/17), pp. 28–37.
- Siwowski, T. (2017), 'Współczesne mosty Podkarpacia', *Drogownictwo*, 3/2016, pp. 75–82.
- Szolomicki, J., Golasz-Szolomicka, H. (2019), 'Technological Advances and Trends in Modern High-Rise Buildings', *Buildings* 9(9), 193. Available at: <https://doi.org/10.3390/buildings9090193> (accessed: 11.10.2024).
- Wejchert, K. (1984), *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa: Arkady.
- Włodarczyk, J.A. (2013), 'Humanizm architektury', *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 5, pp. 27–36.
- Vafai, H. et al. (2020), 'Environmental impact analysis of high-rise buildings for resilient urban development', *Scientia Iranica*, 27(4):1843–1857. Available at: <https://doi.org/10.24200/sci.2020.21908> (accessed: 11.10.1984).
- Vesely, D. (2004), *Architecture in the Age of Divided Representation. The Question of Creativity in the Shadow of Production*, London: Massachusetts Institute of Technology, The MIT Press–Cambridge Mass.
- Zamojski, T. (2022), 'European high rise residential buildings. Vertical habitat', *Space & Form / Przestrzeń i Forma*, 49, pp. 113–132. Available at: <http://doi.org/10.21005/pif.2022.49.C-03> (accessed: 11.10.2024).
- Zhang, F., Shao, D., Shao, Y. (2014), 'Wetlands Appraisal Method to Alleviate Urban Heat Island Effect', *Polish Journal of Environmental Studies*, 23(5), pp. 1805–1812.
- Zhang, Z. et al. (2024), 'Effect of Nature Space on Enhancing Humans' Health and Well-Being: An Integrative Narrative Review', *Forests*, 15(1). Available at: <https://doi.org/10.3390/f15010100100> (accessed: 11.10.2024).
- Zuziak, Z. (2017), 'Konstrukcje urbanistyczne miast przyszłości. Uwagi do dyskusji nad wizją rozwoju Rzeszowa', *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture*, XXXIV, 64 (3/II/17), pp. 32–41. Available at: <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/biis/929> (accessed: 11.10.2024).
- Zuziak, Z. (2020), 'Wstęp do nowej filozofii urbanistyki', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XLVIII, pp. 181–206. Available at: <https://doi.org/10.24425/tkuia.2020.135413> (accessed: 11.10.2024).